

ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ПІВДНЯ УКРАЇНИ

Висвітлюються питання екологічної безпеки регіону, яка суттєво порушується наявністю різних викидів і скидів, поширенням епідемій, розвитком не сумісних між собою видів діяльності. Пропонуються шляхи вирішення.

It is lighted the questions of ecological safety of region, which is substantially violated by the presence of different troop landings and upcasts, distribution of epidemics, development of types of activity not compatible between itself.

Проблема у загальному вигляді полягає в тому, що постійно зростаючий рівень забруднення довкілля призводить до незворотних процесів у природі, впливає на біоценози та здоров'я людей, що суттєво впливає на екологічну і економічну безпеку країни [1; 2, с.2].

Аналіз досліджень і публікацій за останні роки показав, що глобальні екологічні проблеми набувають все більш загрозливих масштабів, а їх джерело – локальні та регіональні екологічні конфлікти. Детальне вивчення і моніторинг цих проблем дасть змогу на регіональному і локальному рівнях зменшити техногенний вплив на довкілля, що призведе до загального поліпшення екологічної ситуації [3,с.277; 4, с. 110; 5, с.446]. Серед не досить вирішених залишаються питання впливу на окремих реципієнтів рівня забруднення.

Метою даної публікації є дослідити вплив техногенного пресингу на зміни в довкіллі та на реципієнтів (тобто об'єкти, які на собі відчують цей пресинг) на регіональному рівні.

Екологічні проблеми і захворюваність людей. В останній час все більше проблем виникає через пряму залежності між рівнем захворюваності і якістю довкілля. Серед чинників, які створюють загрозу для здоров'я – низька якість питної води, забруднена вода водойм, викиди шкідливих речовин, техногенні аварії і навіть рослини.

Так на півдні України в літній період у медиків з'явилася нова проблема – цвітіння амброзії. У районі Великих Копаней Цюрупинського району Херсонської області уздовж доріг розрослися коноплі і амброзія. Остання викликає алергію. Раніше вона не була стихійним лихом, тому що люди мали більш високий поріг імунітету і легко переносили наявність цієї рослини.

Випадки масових алергійних нападів наприкінці літа - початку осені стають постійними. У 2004 р. кількість людей, що захворіли збільшилася майже в три рази. 10% з тих, хто переніс бронхоспазм, раніше ніколи не страждали на алергію.

Екологічне неблагополуччя сприяє тому, що пилок бур'янистих трав стає більш агресивним. В інституті медико-екологічних проблем при Запорізькому медуніверситеті причину захворювань пов'язують не тільки з пилом. Місто постійно оточене так званім конвенційним дахом, тобто, шаром пилу, що викидається з промислових підприємств. Сполучення температури, затишності і наявності

непробивної для цих молекул повітряної подушки - сприяло підвищенню концентрації алергенів у навколишнім середовищі.

Несумісні види господарської діяльності. Часто різні види господарської діяльності протирічать одне одному, що негативно впливає на розвиток території. Так Чорноморське узбережжя Херсонщини забруднене пестицидами, і це шкодить розвитку рекреації. Щорічно на узбережжі Джарилгачської затоки відпочивають до 400 тисяч дорослих і дітей з України, Росії, Білорусі та держав далекого зарубіжжя, однак сусідство з рисовими чеками перекреслює подальші можливості розвитку рекреації.

Інститут рису УААН і приватне сільськогосподарське підприємство «Прогрес» застосовують пестициди ордрам, сіріус, фацет для вирощування рису в двох-кілометровій прибережній захисній смузі Джарилгачської затоки Чорного моря. Норми витрат пестицидів - базаграна, ордрама, сіріуса, фацета коливаються (у кг/га, л/га) від 0,1 до 7,0 одиниць. Період розпаду деяких пестицидів триває від одного місяця до двох, а ордрам зберігається в ґрунті до шести місяців. У затоці, в місцевості Цукур, де у 2003р. на площі 300 га сіяли рис (у 1,9 км від затоки), ні креветок, ні крабів, ні риби не стало, оскільки рисівники скидали ірігаційні води в затоку. У нинішньому році, завдяки старанням екологів, рис вирощувати заборонили, вода стала значно чистішою, з'явилися креветки і краби, бички і кефаль.

Зарегульованість течії річок, через наявність на них водосховищ і дамб, призвела до багатьох негативних проблем: евтрофікації, заморів, температурного забруднення тощо. Сполучення вкрай слабкого плину і літньої жари на Дніпрі призводить до того, що різко падає вміст кисню у воді. У цих умовах масово розмножуються водорості, які виділяють сірководень. Результатом стає загибель багатьох біологічних видів. Так, наприклад, Каховська ГЕС як і раніше «гальмує» воду – тому в літні місяці сток в Дніпро-Бугський лиман майже припиняється. У результаті цього на окремих ділянках лиману вода застоюється, і влітку з'являється сірководень. Через це чисельність риби знизилася настільки, що тепер бички – чи ледве не основна промислова риба Дніпро-Бугського лиману.

Якщо ще 3–4 роки назад улови херсонських рибалок сягали 1,5–2 тони на добу, то нинішнім літом лише 2–3 центнери. В цих умовах в екосистемі водойм виживають найпростіші види, серед риб – це дніпровська тюлька. Вона перечікує заморні явища на глибині і множить популяцію, яка витісняє в низов'ях Дніпра інші види риб. В 60–70-і роки минулого століття її ловили переважно для переробки на кормове борошно, що йшло для збагачення раціону великої рогатої худоби, зараз же вона стала продуктом споживання незаможних верств населення.

Підтоплення територій. Більше 15 мільйонів українців, тобто 20% громадян країни, живуть на підтоплених територіях. Херсонська область – регіон, де ця проблема стоїть найбільш гостро і вже прийняла масштаб екологічної катастрофи.

Літом 2004р., після випадання значної кількості опадів, села Підкалинівка Цюрупинського району, Борозеньке, Фурманське і Біла Криниця Великоолександрівського району виявилися зоною стихійного лиха. Незважаючи на виділені окремим селам державні кошти на подолання надзвичайного лиха, позбутися підтоплення цілком - не вдалося.

За прогнозами експертів, із середини 1990-х років почався тривалий період підвищення рівня ґрунтових вод у рамках сторічного циклу, що буде тривати до 2010 р.

Серед основних причин розвитку підтоплення вчені традиційно називають: збільшення кількості атмосферних опадів, будівництво штучних водоймищ, розвиток зрошувальної системи, перекриття природного стоку ґрунтових вод інженерними комунікаціями (залізниця й автошляхи, газо- і нафтопроводи, фундаменти будинків) без

передбачення необхідних водопропускних споруд, замулення русел річок, незадовільний стан чи відсутність системи витоку дощових і талих вод, надмірна вирубка лісових насаджень у водоохоронній зоні, витікання води з водопровідно-каналізаційної системи, неконтрольований полив присадибних ділянок, несанкціоноване будівництво в зонах впливу водних об'єктів.

Мають місце і серйозні проблеми з фінансуванням. На заходи щодо будівництва та поточного ремонту існуючих дренажних систем і споруд, які забезпечують захист сільських територій від підтоплення, щорічно за нормативними розрахунками необхідно близько 15 мільйонів гривень. Виділяється ж їх у межах 1–1,5 мільйона гривень, тобто 7–10% від потреби. У 2002 році на ці цілі виділили лише 3% від запланованих лімітів. У результаті, за останні кілька років кількість підтоплених сіл і міст в області зросла більше ніж у два рази. Так, тільки в Скадовську 22% населення мешкає на підтоплених територіях.

На території Херсонської області для захисту від підтоплення ґрунтовими водами побудовані дренажні системи на площі 148 тисяч га, 962 свердловини вертикального дренажу, більшість з яких не працює через постійне розкрадання та відсутність коштів.

Згідно даним управління з надзвичайних ситуацій і цивільного захисту населення, на початку 2003 року високе стояння ґрунтових вод у межах Херсону займало площу 3897 га і вже довгий час підтоплення приносить збитки комунальним службам та мешканцям міста.

Застосування сучасних геоінформаційних технологій дозволяє об'єднати в єдину систему інформацію про підтоплені території і населені пункти, тому що вона вже давно розпорошена по різних державних структурах. У результаті з'являється можливість створити ефективний механізм боротьби з поширенням підтоплення і подоланням його наслідків.

Забруднення річок призвели до появи збуджувачі нових видів захворювань, які до цього часу відносилися до досить екзотичних: холера, лептоспіроз. Останнє захворювання відноситься до особливо небезпечних інфекцій: виникають важкі ураження різних органів (насамперед нирок), не виключений і летальний кінець. У Херсонській області щороку фіксують 15–20 випадків ураження лептоспірозом.

Лептоспіроз викликається мікроскопічними істотами – лептоспірами. Найчастіше випадки зараження людей так чи інакше пов'язані з перебуванням у водоймах. Причина криється в тому, що у воді живуть носії цього захворювання: водяні пацюки і ондатри. І коли серед цих гризунів виникає «епідемія», збудники потрапляють у воду. Якщо хто-небудь з людей у такому місці буде купатися (чи навіть занурить руки, щоб вибрати рибальську снасть), він може заразитися - лептоспіри проникають навіть через невеликі ушкодження на шкірі – подряпини і садна. Найчастіше ці мікроорганізми зустрічаються там, де є мулисте дно і зарості рослин.

Одна з причин появи зазначеного захворювання – знижений водообмін Дніпра, його притоків і Дніпро-Бугського лиману в літню пору. Так, наприклад, у 2002 році через високі літні температури й інтенсивний забір води з Дніпра, течія його зупинилася, що призвело навіть до виявлення холерних паличок. Усе це супроводжувалося масовим замором риби. В умовах нестачі кисню відбулося розмноження водоростей, що виділяють сірководень і різні отруйні речовини.

В Одесі в травні цього року була зафіксована захворюваність на черевний тиф. Із середини 80-х років в місті, під час лікування хворих на черевний тиф, використовували спеціальні імуномодулятори - бактеріофаги, що активно знищують черевнево-тифозні мікроби. На думку епідеміологів, це призвело до того, що в Одесі

практично немає носіїв інфекції: про це побічно свідчить той факт, що за останні два роки в місті взагалі ніхто не хворів на черевний тиф. Висновок: нинішню інфекцію в місто занесли ззовні.

Побутовий шлях передачі інфекції був відзначений лише в двох випадках. Для визначення способу передачі інфекції досліджувався ряд харчових продуктів: у жодному з них збудник черевного тифу не виявлений. Був також детально проаналізований стан водопостачання. Як з'ясувалося, частина споруд і устаткування вичерпали свій ресурс, у тому числі будівлі насосних станцій, насоси й електроустаткування, водопроводи і вимірювальні прилади. І хоча юридично пов'язати водний фактор зі спалахом черевного тифу складно (за об'єктивними показниками якості водопровідної води і відсутності місця забруднення інфекцією), усе-таки ряд факторів говорить про наявність такого зв'язку.

Так, є дані про відключення подачі води, а в не заповнену водою ушкоджену трубу легко можуть потрапити забруднювачі з фекальних вод. Передувала і супроводжувала спалах інфекції небувала кількість опадів, що при забрудненні території ентеробактеріями також сприяє потраплянню інфекції в проржавілі водогінні мережі. Крім того, характер протікання спалаху, сезон розвитку, кількість хворих, відсутність вогнищ – всі ці симптоми характерні для хронічних водних епідемій у містах зі старою зношеною водогінною мережею.

У зв'язку з погіршенням епідеміологічної ситуації був перевірений санітарно-технічний стан усіх б'юветів у місті. В деяких з них знайшли збудника сальмонельозу - своєрідний індикатор загального забруднення води хвороботворними мікроорганізмами.

Бактерії ж черевного тифу знаходяться у воді в досить малих концентраціях: приблизно одна на п'ятдесят літрів. Тобто, щоб заразитися, потрібно її «виловити» з цих п'ятдесятьох літрів. Бактерія, яка вже потрапила до організму, теж не завжди викликає захворювання - для цього необхідні «сприятливі» умови: ослаблений імунітет, знижена кислотність тощо.

Зростання випадків подібних видів захворювань обумовлюється рядом факторів: циклічністю розвитку інфекцій, станом водопровідних і каналізаційних систем.

Тим часом, з метою забезпечення одеситів якісною питною водою керівництво філії «Інфокс-водоканал» розглядає можливість її додаткового очищення ультрафіолетовим випромінюванням чи діоксидом хлору. Ультрафіолетове випромінювання забезпечує найкращу якість очищення й вбиває у воді всі мікроби. Введення такої системи в експлуатацію стане можливим у 2010-м році.

Проблеми забруднення Дністра. У цілому водопровідна вода в Одесі цілком відповідає державним стандартам - ніяких шкідливих бактерій в ній не виявлено. У той же час, в регіоні розробляється програма очищення Дністровської води, оскільки періодично відзначаються випадки її забруднення. На жаль, вирішити це питання на рівні тільки Одеської області не можливо - Дністер проходить через 5 регіонів, а також Молдову. Причому, як показали попередні перевірки, викид шкідливих речовин у річку відбувається саме в цій країні. Кожна з країн веде свою, не узгоджену, господарську діяльність, не замислюючись про наслідки. Наприклад, очисні споруди каналізації міста Сорок розташовані в селі Цекинівка Ямпільського району Вінницької області. Вони вже два роки не працюють і через це неочищені стоки скидаються прямо у Дністер. За даними досліджень бактеріологічного стану води вона не відповідає встановленим стандартам.

В останній час мають місце непоодинокі випадки, коли нейтралізація природних катаклізмів призводить до порушення екологічного балансу в природі. У 2004 році

Херсонська область потерпала від пошесті сарани – нею було забруднено 141,89 тисячі гектарів сільськогосподарських угідь. Найбільші осередки поширення сарани знаходилися в Іванівському (28,00 тис.га), Бериславському (18,83 тис.га), Цюрупінському (18,20 тис.га), Новотроїцькому (18,00 тис.га), Чаплинському (11,56 тис.га) та Каховському (11,40 тис.га) районах.

Для боротьби із сараною на закупку гербіцидів було витрачено 2,47 мільйони гривень, з них 100 тисяч гривень - з резервного фонду обласного бюджету; 2,38 мільйони гривень - кошти сільгоспвиробників і інші. Були задіяні 173 одиниці наземної техніки, аерозольні установки, 3 одиниці авіаційної техніки.

В травні Херсонська область потерпала від сарани, а літом і восени мали місце отруєння цілком їстівними на вид маслоками та печерицями. Гриби росли у зоні обробки гербіцидами і пестицидами, що розприскувалися з дельтапланів і літаків та немов губка, ввібрали у себе хімічні речовини, що зробило ризик їх вживання у їжу смертельним.

Є й інша точка зору – гриби в умовах забруднення довкілля мутують. Цього року в Україні грибами отруїлося в два рази більше людей, ніж у минулому. На 4 жовтня в країні було зареєстровано 584 випадки отруєння грибами. Серед потерпілих – 92 дитини. Померли 77 чоловік, у тому числі 17 дітей. Більше всього отруєнь зареєстровано у Вінницькій області – 63 випадки. У Львівській – 52, Хмельницькій – 41, Івано-Франківській – 36, Рівненській – 38, Херсонській – 35, Дніпропетровській – 31, Одеській – 30, Київській – 28, Кіровоградській – 29, Донецькій – 25, Запорізькій – 19, Житомирській – 16, Луганській – 17, Чернівецькій і Тернопільській – по 14, Чернігівській – 10.

Забруднення довкілля призводить до частішого та більш масштабнішого зниження імунітету рослин. Так в цьому році виноградники Херсонської і Одеської областей втратили від 50 до 70% врожаю через мільдю та одіум – грибкові захворювання. Такого масового ушкодження насаджень не спостерігалось більше 30 років. Переважна більшість плодів посохла, у збережених відзначена низька цукристість.

Неабияку загрозу довкіллю і здоров'ю людей можуть спричинити екологічно небезпечні об'єкти та багато чисельні аварії екологічної спрямованості.

Нещодавно на станції Брилівка Херсонської області зайнялися два вагони із сіркою. Причиною пожежі було порушення правил перевезення подібних вантажів. Сірку транспортували насипом у відкритих вагонах. Волога, що туди потрапила, спровокувала хімічну реакцію і речовина запалала.

На території Одеської області розташовані 372 техногенно - небезпечних об'єкти. 135 з них використовують в якості сировини небезпечні хімічні речовини. До числа цих об'єктів входять Одеський Припортовий завод, Ізмаїльський ЦКК, аміакопровід Тольятті-Південний. За даними управління з надзвичайних ситуацій, в зонах можливого ураження мешкає 78% населення регіону.

Екологічні катастрофи – наявні та потенційні – постійно нависають над людством. Один з можливих осередків – дамба Хаджибейського лиману. Для запобігання її прориву потрібно знизити рівень води на 2 метри, припинити скиди стічних вод, налагодити їх очистку і направити у море. На це потрібно 26 млн. грн.

Зазначені у статті твердження дозволяють зробити наступні висновки:

Головна з причин виникнення екологічних проблем – економічна. Нестача коштів призводить до критичного рівня зношення обладнання, недодержання строків планового оновлення чи ремонту господарських споруд тощо. Практика розвитку економіки і наростання вірогідності різних техногенних екологічних катастроф малого

і великого розміру на пострадянському просторі вказує на масштаби їх постійного зростання. Не є винятком і Південь України як частина цього господарського простору. Катастрофічна нестача коштів і в найближчий час ставить нас перед проблемою масштабних аварій, екологічних катастроф, епідемій та інших пошестей. Складено безліч різних наукових програм та проектів щодо запровадження раціонального природокористування. Прийнято низку законів та постанов, але без чіткого економічного та правового механізму вони не будуть реалізовані. В даний час більша кількість об'єктів господарської діяльності вже не є державною власністю, що дає змогу державним органам управління регіону більш активно впливати через систему платежів, штрафів, ліцензій на діяльність забруднювачів довкілля. Поки що дуже низький відсоток порушників притягується до юридичної і фінансової відповідальності, а з тих, що були все ж таки притягнуті – далеко не всі квапляться з виплатами відповідних сум компенсації. Треба більш активно діяти судовій владі, приймати в тому числі і такі непопулярні рішення як банкрутство зі зміною власника підприємств.

Простежується ще одна тенденція: найбільш гострі екологічні проблеми стоять в регіонах з високим рівнем концентрації виробництва. Господарська діяльність в останні роки почала інтенсивно нарощуватися, але обладнання ще не скрізь оновлене за рахунок інвестицій, що призводить до численних аварій і понаднормових викидів та скидів. При цьому регіони відраховують значні суми в національний бюджет, отримуючи натомість лише деякі кошти на свої екологічні програми. Якщо в перспективі питання економічної самостійності регіонів буде виписано законодавчо більш детально, то частина з цих коштів буде залишатися у регіоні, і місцеві органи влади не зможуть звинувачувати у своїх невирішених екологічних проблемах центр, а повинні будуть їх вирішувати на місцях.

В умовах ринкових відносин, один із шляхів вирішення екологічних проблем – залучення внутрішніх та зовнішніх інвестицій через зростання інвестиційної привабливості регіонів. Прерогатива саме місцевих органів влади – зробити свої регіони привабливими. Багато що в цьому напрямку запроваджується, але постійно виникаючі аварійні екологічні ситуації свідчать про те, що далеко не всі з цих проблем вже вирішені.

Література

1. Герашенко Е. Запорожці страждають від отрутного пилка // Подробниці від 4 вересня 2004р. – <http://www.podrobnosti.ua>
2. Яновський С. Курорт с пестицидами. // Гривна від 25.03. 2004.- №13(481) .- С. 2.
3. Гаман П. Державне управління системою фінансування екологічної діяльності // Вісник Української академії державного управління .- 2004 .- № 3 .- С.275-279.
4. Железна С., Радиш Я. Екологічна та демографічна безпека – важливі складові національної безпеки та державної політики України в галузі охорони здоров'я // Вісник Української академії державного управління .- 2003 .- №2 .- С.109-155.
5. Лазор О. Екологічна політика України: європейський вибір // Вісник Української академії державного управління . - 2003 .- №3 .- С.443-448.